

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 75 Yıl: 2020 & Volume: 13 Issue: 75 Year: 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

GÖRME ENGELLİLERİN YOL HİKÂYELERİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ VISUALLY IMPAIRED PEOPLE'S STORIES OF JOURNEY: A CASE IN ISTANBUL

Meftun ŐENGÜN*
Meryem BULUT**

Öz

Bu çalışmada görme engelli bireylerin kent yaşamına ilişkin deneyimlerine yer verilmiştir. Çalışma; İstanbul'da yaşayan ve çalışan görme engelli bireylerle gerçekleştirilen görüşmelere dayanmaktadır. Deneyimler; iş ve ev arasında gerçekleşen ulaşım sırasında yaşananlar ile sınırlandırılmıştır. İstanbul il sınırları içerisinde gerçekleştirilen ve nitel araştırmaya dayanan bu çalışma; 2019 Haziran ayından Ekim ayına kadar sürmüştür. Araştırmada kartopu yöntemi kullanılmıştır. İşe gidiş ve geliş sırasında edindikleri yolculuk deneyimlerinden elde edilen bulgu ve izlenimler yorumlamaya tabi tutulmuştur. Bu bağlamda; kent ve kent yaşamına ilişkin imgelerinin başkalarının gözünde betimlenen bir "görme engelli" portresinin içerdiği anlamların toplumsal olarak düşündürdükleri son derece önemlidir. Bu noktada, görme engellinin algılanış biçimleri, toplum içerisindeki konumları, dilin görme üzerindeki etkilerive mahremiyet gibi konulara değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Görme Engelliler, Kent, Ulaşım, Mahremiyet.

Abstract

This paper describes visually impaired people's experiences of city life. The study was conducted on the basis of interviews with visually impaired individuals who live and work in Istanbul. The participants' experiences were limited to what they experiences while commuting between home and workplace. The study, which was conducted in qualitative research method, started in June 2019 and continued until October 2019. The study employs the snowball method. The findings obtained and the impressions gained were then interpreted. In this context, what the meanings of "visually impaired" described from the perspective of others make us think socially in relation to city and city life is extremely important. Thus, the study is concerned with such issues as in what ways the visually disabled are perceived, their status in society, the effects of language on seeing and visually impaired individuals' and privacy.

Keywords: Visually Impaired People, City, Transport, Privacy.

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan İlişkileri ABD Lisansüstü Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-5452-2440.

** Doç. Dr., Öğretim Üyesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sosyal Antropoloji ABD, ORCID: 0000-0001-9857-7307.

GİRİŞ

Bu araştırmanın başlangıcı açısından engellilik hâli temelinde görme engelli bireylerin toplum içerisindeki görünürlükleri ve onların sosyalizasyon süreçlerinde karşı karşıya kaldıkları sorunsalların ne tür unsurlarla ilişkili olduğuna yönelik zihinlerimizi meşgul eden bazı sorular vardı. Bu sorulardan ilki; görme engelli bireylerin ev ve işyerleri arasında sağladıkları ulaşım deneyimleri boyunca, karşı karşıya kalınan fiziksel sorunların neler olduğu, ikincisi ise bu tür sorunlar içerisinde hangi unsurların insanlardan kaynaklanan problemler olabileceğine yönelikti.

Bu düşünceden yola çıkarak, İstanbul il sınırları içerisinde gerçekleştirilen çalışmada görüşme yapılacak kişilere “kartopu örneklem tekniği” kullanılarak, kişiden kişiye ve kişilerden de durumlara (Baltacı, 2018, 246) ulaştık. Söz konusu bireylerin kent içindeki hareketlerini, ev ile işyerleri arasındaki güzergâhlarını temel alan ulaşım deneyimleri üzerinden tecrübe etmeye çalıştık. Bu anlamda nitel verileri ilgili alan yazınları üzerinden “döküman analiz yöntemi-belge tarama yöntemi” ile yorumlama ve değerlendirme süreçlerine tabi tuttuk. Burada karşımıza çıkan ilk unsur onların kent erişilebilirliğinde karşılaştıkları zorluklar olarak görünür olmaya başlamıştır. Bu bağlamda; yanlış park edilmiş araçlar, engellerle örülü cadde ve kaldırımlar, üst ve alt geçitler, köprüler, yollar ve ulaşım unsurlarının etkili olduğu görülmüştür. Fiziksel güçlüklerin yanı sıra başka unsurlar da onların yaşamlarını zorlayacak etkenler olarak karşımıza çıkmıştır. Dolayısıyla; bireylerin kente ve kent yaşamına dair imgeleri, kendilerinin toplum içerisinde algılanışlarının ne tür biçimlerle tezahür ettiği/ettirildiği, dil faktörünün görme yetisi üzerindeki etkileri, toplumun “ötekisi” olma ve mahremiyet gibi konular da bu çalışma kapsamında değerlendirilmiştir.

1. Kentlere Dair

Kentler, insanlığa dair tarihsel sürecin başlangıcıyla birlikte belirli bir anında ve belli şartlar dâhilinde oluşmuş ve bu süreçler içerisinde kültürel, sosyal, ekonomik, tarihsel, dinsel, mimari ve estetik yönüyle “görünür” duruma geçmiş yaşam alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentler, insanlık tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilir. Farklı hayatlar üretme ve yeni çıkarımlar eşliğinde gelişen düşünme pratikleri olarak da söz edilebilir. Güçlü ve bir o kadar da sarsıcı ve aynı zamanda çoğul bir süreç olarak da ifade edilebilir. Alver’e göre kentler, kendi ilişki örüntüleri ve siyasi görüşleriyle ilintili olarak zamanla oluşturulmuş yaşam alanlarıdır. İnsanların ve toplumsal bağların -dinsel, siyasi, ekonomik vb. gelişmelerle birlikte- birçok unsurunun kolektif olarak gerçekleştiği farklı bir düzlemdir (Alver, 2017, 11). Dolayısıyla kent yaşamını, insanların uğraş alanlarını, ekonomik işleyişi, mekân özelliklerini kent odağındaki tüm kültürel kodları anlamamız gerekir.

Kimlik, bellek ve ruh kentlerin kendilerini bir ifade ediş biçimi ve okunabilir oluşu için temel unsurlardır. Kent bir mekân ve bellek olarak insanı kayıt altına alır, onu işaretler ve kendisine çeker. Kenti oluşturan alanlar; caddeler, anıtlar, köprüler, müzeler, sahneler ya da şehir yaşamını imgeleyen şöhretler, şarkılar, incinmeler ya da başarısızlıklar ile beraber bazen de bir mecaz olarak kent belleğini daima diri tutacak hatırlatıcılar vasfıyla karşımıza çıkarlar (Sam&Sam, 2012, 398). Kente bakan bir çift göz, aslında bir karaktere; belirli davranışları, yaşamı, görüşü, tutku ve ihtirasları olan bir varlığa bakar. Tıpkı “İstanbul” gibi... (Alver, 2017, 24). Tıpkı bir “varlık” olarak Paris gibi... (Harvey, 2012, 47). Kentler; çok kültürlü ve tüm farklılıklarıyla birlikte insanların bir arada yaşadığı akışkan ve kolektif bir anlamlar bütünü olarak betimlenebilmektedir. Bu bağlamda; bu anlamlar bütününe doğal birer parçası hâline dönüşmüş bireyleri “gören” ya da “göremeyen” olarak ayırmak mümkün görünmemekle birlikte, “gören kadar göremeyen duygu ve düşüncelerin” de ortak betimlemelerde sıklıkla buluştuklarından söz etmek son derece önemlidir.

2. Kentte Yaşam

“Kentlerden söz etmek” demek, aslında belirli bir kültür biçimiyle birlikte kültürel bir yaşam sürecinden de söz etmek demektir. (Alver, 2017, 19). Kentlerin kültürün özümsemişi ve sahiplenildiği mekânlar olarak algılandığı görülmektedir (Featherstone, 1996, 160). Mumford; bu yönüyle, kentleri kültürün merkezi, başka bir ifadeyle “bir kültür tarzı” olarak ifade eder (Mumford, 1938, 10). Kentler; kültürel sermaye gibi kültürün farklı türlerinin de tanığıdır aynı zamanda (Alver, 2017, 19). Bu bağlamda; kent kültürü üzerine yoğunlaşacak olursak, yaşam biçimleri, etnik farklılıklar, görünüm ve farklı demografik kategorileri kayıt altına alırlar (Zukin, 1995, 264). Kentler, içerisinde yaşayan insanlar için birer yaşam alanlarıdır ve yaşam kentlerin vazgeçilmez temel unsurudur. Yaşamın kendi temeli bir ilişkiler ağıyla örülüdür. Kentlere ilişkin bakış açılarımız adına ilişkiler düzeyinden bakmayı olanaklı kılar. Kentli olmak,

kente has bir yaşam biçimini keşfetmek, deneyimlemek demektir. Böylelikle kentlerde hayat sürmenin ruhu o kentte yaşayan ve “kentli” olan insanı kuşatmış olur (Alver, 2017, 18). İnsanların kent algısı son derece değişkendir. Lynch’e göre kent ortamının çok güzel ve hoş olması beklenemez. Hatta kentte yaşayanlar çirkin bir dünyada yaşadıklarının farkındadırlar (Lynch, 2010, 2).

Kent kültürünün akışkan yapısı üzerinde bireylerin yaşam tarzlarının önemli bir değişken rolünü üstleniyor oluşunu ifade etmek önemlidir. Çünkü kent ile insan arasındaki yaşayış biçimleri bakımından girift bir ilişkinin olduğu açıktır. Bu bağlamda, kentin kentli olanı kuşatıcılığı kadar kentlinin de kenti kuşattığından söz etmek gerekmektedir. Hem kent kültürünün hem de yaşam biçimlerinin kolektif yanlarına bir vurgu yapılacaktır, “gören” kadar “göremeyen” gözler de bu kolektif yapının birer parçası olmakla birlikte; yapıyı şekillendiren “insan” olgusu, bütünü ayırıştırılmaya maruz bırakılmayacak kadar önemli birer parçalarıdır. Günay ve Parsa’ya göre insanlar kentlerde var olabilmek için ekonomik akışı, kentin bir üyesi olarak değerleri, kuralları öğrenmelidirler (Günay & Parsa, 2012, 7).

3. Kent Mimarisi ve Planlama

Kentler yaşamsal süreçlerin tamamını içerisinde tutan karmaşık mekânlardır. Evler, caddeler, sokak ve kaldırımlar, köprü ve kavşaklar, anıtlar, müzeler, alış-veriş merkezleri, kültür merkezleri, spor ve eğlence alanları vb. çok sayıdaki mekâna ev sahipliği yapan kentler, kendi imgesini kendi yapı ve mekânları üzerinden inşa etmektedir (Akt. Alver, 2017, 27). Kentin kendine özgü fiziksel görünümü görsel bir obje hâline bürünmektedir. Bunun en önemli nedeni izlenen/görülen öğelerin bir işaret/simge olarak tasvir edilebilirliği, bu işaretlerin/simgelerin taşıdığı manalarının oluşu ve tüm bunların bir duyguyu ya da bir dışavurumu ortaya koyması olarak söz edilebilir (Paquot, 2011, 69).

Kentin fiziksel görünümünün kuşattığı her bir öge hem bir gerçeklik, hem de bir imge uzanımı olarak kendini göstermektedir. Her bir öge çok çeşitli manaları taşımakla birlikte çok boyutlu imgesel bir dünyayı da açığa çıkarır. Bu bağlamda; Alver, binaların birbirleriyle bir iletişiminin olduğundan ve mimarinin bir biçim olarak binaların iletişim şeklinin olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır (Alver, 2017, 28). Ona göre, yapılar arası iletişimin ve bu iletişimin taşıdığı manaları öğrenmenin yolunun onların dilini bilmekten geçtiğini ifade eder. Yapıların taşıdığı manaları okumak aynı zamanda başka bir dilde okuma eylemini gerçekleştirmek gibidir. Okuyuş için ana bir takım bileşenleri algılıyor olmamız gerekmektedir (Cragge, 2011, 6). Kentler, birer yapı sistemleri olmakla birlikte ana unsurunu evler oluşturur (Infante, 2004, 134; Rossi, 2006, 57; Weber, 2010, 87). Burada, bir yapı olarak ev unsurunun temel unsur oluş özelliğine ek olarak caddeleri, sokakları ve bunları da içerisinde barındıran mahallelerden söz etmek gerekmektedir (Stevenson, 2003, 91).

Bu bağlamda; kente dair, kente ilişkin tüm unsurların planlama açısından açık bir müdahale alanı olduğunu ifade etmekle birlikte, gerçekleştirilen her bir eylemin insanî ve toplumsal süreçler açısından ne denli etkili çıktılarının olabileceğini düşünmek son derece önemlidir. Bu tür bir betimleme açısından; bir görme engelli bireyin Süleymaniye Camii’nin avlusunu hissetmesi veya ona Süleymaniye’nin çevresinde olduğunu hatırlatan dokunuşların duvarlar aracılığı ile gerçekleştiğini ya da İstiklâl Caddesinin hangi ucundan girerseniz girin, size kentin özgürlük duygularını enginlikle hissettiriyor oluşunu ifade etmek gerekecektir. Salacak sahilinin Kız Kulesine bakan kenarlarında oturup İstanbul’un kokusunu duymak ya da Karaköy’ün kendine has hengâmesinin balıkçı tezgâhlarından gelen kokularıyla zihinlerde canlanışına yer vermemek ise bir eksiklik olacaktır.

Kız Kulesi, Odakule, Süleymaniye Camii, Boğaz Köprüsü, İstiklâl Caddesi, Haydarpaşa Tren Garı, Galata Kulesi, Karaköy vb. mahal ve yapıların şehre dair bir işaret/sembol oldukları gerçeğini de vurgulamak gerekecektir. Yine; araştırma sonuçlarının işaret ettiği bulgular göstermektedir ki, kent planlaması görme engelli bireyler açısından hayatî önem arz etmektedir. En genel ifadeyle, cadde ya da sokaklarla bütünleşik hâle gelmiş kaldırımlar üzerinde herhangi bir engele takılmaksızın bağımsız hareketin gerçekleştiriliyor oluşu son derece önemlidir. Görünmeyen ya da görülemeyen (örneğin: tabelalar, ağaçlar vb. nesnelere ile kaldırımlara park etmiş araçlar) engeller bireyleri yaralanma ya da sakatlanma gibi tehlikeli durumlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu bağlamda; üst ve alt geçitler, köprüler, yollar ve ayrıçlarla birlikte ulaşımın ana unsurlarından birisi olan durakların da engellerden arındırılması kent planlaması açısından önemlidir.

4. Kentlerde Ulaşım Aracı Tercihi

Modern zamanlar için günümüz kent olgusundan ayrı tutulmayacak derecede önemli olan unsurlardan birisi de ulaşım'dır. Yolculuk için ayrılan bu zaman bazen çalışma hayatı, bazen alış-veriş, bazen de eğitim için kullanılıp tüketilmektedir. Bu tüketimin bazen de bir ziyaret, şehir içi gezi ya da dinlenme amacıyla da gerçekleştiğine sıklıkla tanıklık etmekteyiz. Dolayısıyla, burada artan bir hareketliliğin olduğundan söz etmek mümkündür. Bu bağlamda; insanlar artan bu hareketlilik sonucu gündelik yaşamları içerisinde çok daha fazla alan kullanmaya ihtiyaç duymaktadırlar (Blumenfeld, 1996, 163).

Görme engelli bireylerin gündelik yaşam pratiklerinde toplu taşımacılıktan sıklıkla faydalandıkları görülmektedir. İstanbul gibi trafiğin yoğun olduğu bir kentin merkezi konumlarına ulaşım noktasında -ki, bazı durumlarda (örneğin; hava şartlarının yağışlı olması vb. durumlar.) aksamalı da olsa- toplu taşımacılık hem zamanı iyi değerlendirme, hem de varılacak noktaya hızlı bir biçimde ulaşma açısından önemli bir tercih sebebidir. Şehir içi harekette ise otobüs kullanımının yoğun bir biçimde tercih edilmesi oluşuna karşın raylı taşımacılığın (Tramvay, Hafif Metro, Metro ve Finiküler sistemler.) daha konforlu hizmet sunması sebebiyle öncelikli olarak tercih edildiği görülmektedir. Raylı taşımacılığın hem sesli ikazlar, hem de işaret unsurları ve kılavuz yollar bakımından daha kullanılabilir imkânlar sunduğu gözlenmiştir. Diğer yandan otobüs ile seyahat deneyimleri hem kullanılan araçlar hem de duraklar bakımından bazı dezavantajlı durumların yaşanmasına neden olmaktadır. Duraklara tam olarak yanaşmayan araçların yanı sıra araç içi ikaz sistemlerinin arızalı olması ya da kasıtlı olarak kapalı tutulması, duraklardaki bilgilendirme sistemlerinin verimli çalışmaması gibi durumların buna etken olduğunu söylemek mümkündür.

5. Algılarımızdaki Görme Engelliler

Herhangi bir olayı açıklamak için öncelikli olarak, yaşanan o olaya ilişkin bazı verilere ihtiyaç duyarız. Bu bağlamda, gündelik yaşam pratiklerinde insanların üretim etkinliklerinde bulunurken ürettiklerine değil, deneyimlerine dikkat edilir. Ryle'a göre onların bu bilgileri ve bu bilgilerinin gerçekleştirmek istedikleri iş için yeterli olup olmadığından farklı olarak bilgilerinin ve tecrübelerinin ortaya çıkaracağı sonuçlara dair düşünceler ilgi alanımıza girer. Ussal niteliklerini ortaya koyan bireyleri betimleyebilmek adına, onların gerçekleştirdikleri davranış ve eylemlerin ardındaki örtülü süreçlere odaklanmak yerine, o davranış ve eylemlerin bizatihi kendilerine odaklanmak çok daha uygun olacaktır (Ryle, 2011, 94). Ryle'in bizlere izah etmeye çalıştığı üzere "ne" ve "nasıl" diyerek bir odaklanma sürecini ortaya koyabildiğimiz müddetçe zihnimizde oluşacak imgeleri doğru olana daha yakın bir betimleme ile ifade edebiliriz (Ryle, 2011, 96-102). Burada, "ne" ve "nasıl" sorularının üzerinde durduğumuz anda bu defa da farklı bir perspektif üzerinden karşımıza çıkacak olan olgu "algılarımız" olacaktır. Kısaca ifade edecek olursak, yeni sorumuz şudur; Neyi nasıl algılıyoruz?

Olumsuz anlamlarla bütünleşik örüntüleri olan imgeler toplumsal algılarında bu yönde gerçekleşmesini sağlayan önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda; kişisel yetkinlik ve ehliyetlerin görünürlüğüne odaklanarak ön yargılardan etkilenmeksizin alguları doğru ve tarafsız bir biçimde inşa etmek son derece önemlidir. Dolayısıyla, bir yetkinliğin/ehliyetin deneyim ve tecrübelerden yoksun olduğu varsayımı ile hareket edildiği anda, bireyin sahip olduğu o yetkinliği/ehliyeti oluşturan şeylerin "ne" olduğu ve bu yetkinliğin/ehliyetin "nasıl" kullanılacağına dair sorular bir yoksunluk durumuyla özdeşleştirilmiş olacaktır. Bununla birlikte, bir görme engellinin kendisine atfedilecek bir eksikliğin, sakatlık ya da yoksunluğun betimleneceği zihinler için oluşacak imgelerin de olumlu bir anlam ile ifade bulacağını düşünmek mümkün görünmemektedir. Toplumsal algıların karşılıklı olarak olumsuzluklar temelinde gelişiyor olmasının aşındırıcı riskler taşıdığını ifade etmek gerekecektir. Böyle bir durumun belki de en önemli düşündürücü yanı, göreceli de olsa odak noktasının öznesi konumundaki "insan" figürünün aşınan, yıpranan ve sarsılmış bir varlık olarak imgeleme tezahürlerinin ortaya çıkabileceği düşüncesidir.

6. Görme Yetisine İlişkin Önemli Bir Unsur: Dil Faktörü

Dile ilişkin dünden bugüne farklı birçok betimlemelerde bulunulmuş, yaygın bir anlam olmakla birlikte dil olgusu iletişimin bir aracı olarak kabul edilmiştir. Elbette ki, dili bir iletişim aracı olarak kabul etmek ve onu sınırlandırmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Aslında her bir "şeyi" görüyor oluşumuz ve bu görüşle birlikte algılarımızdaki yerlerini alan şeyler, belirli düzenlere sahip bir araç biçiminde ifade edildiği anda dile ilişkin sınırları ortadan kaldırıcı belirli bir yapının olduğuna ilişkin düşünceleri ifade etmek gerekecektir. Sınırsızlığıyla betimleyebileceğimiz böyle bir yapı için onun insanoğlu açısından anne karnundayken kendisini göstermeye başladığı söylenebilir. Buna örnek olarak, anne karnındaki çocuğun dış

dünyadan edindiği sesler için gösterdiği tepki bir argüman oluşturmaktadır. Bu tür bir süreç “duyma” ve “görme” yetileri ile bir edinim oluştururken bu edinimleri bir “ses” dönüşümü ile konuşma süreci izlemektedir. Böyle bir süreç, kişinin sosyal ilişkileri ve aile yapısı gibi formel veya formel olmayan şekillenmiş düşünceler olarak betimlenebilirler. Dil olgusu bizler için imgelerimizin algılanışı, düşünümüllüğü ve anlamlandırılışı bakımından önemli bir faktördür (Çeliktaş Ekti, 2010, 141).

Görme engeli ya da herhangi bir görme kusuru bulunmayan bireyler, duymaya yönelik düşünsel olgular hakkındaki bilgileri görme yetisi ile edinmektedirler. Buna karşın, görme engelli bireyler ise bu bilgi edinim sürecini işitsel yetilerini kullanarak meydana getirirler. Her iki durumda da edinilen bu bilgiler değerlendirilecek olursa, bu bilgilerin basit düşünceler olabileceği söylenebilir. Burada dikkat edilmesi gereken unsur her iki durumda da zihinsel süreçlerin sağlıklı olarak işleyip işlemediğiyle ilgilidir. Eğer ortada zihinsel süreçlerin işleyişi bakımından herhangi bir olumsuzluk durumu söz konusu değilse bilgilerin sağlıklı olarak işleniyor olduğunda söz edilebilir. Berkeley, Locke’un şu görüşünden hareketle düşünen, imgeleyen ve güdüleyen olarak zihni işaret etmekte ve duyulanabilen özlerin zihin için edilgen birer nesne olduğunu açıklamaktadır; “insan ancak bilincinin içinde olup biteni bilir” (Akt. Çeliktaş Ekti, 2010, 157). Saha araştırması boyunca görece yoğunluk bakımından öne çıkan dikkat çekici unsurun kendisini dil faktörü olarak ortaya koyduğunu belirtmek gerekecektir. Böyle bir düşüncenin oluşmasında ise iletişim ve imgeleme olgularının etken unsurlar olduğu öne sürülebilir. Bu bağlamda bir değerlendirme yapılacak olursa, bu değerlendirmenin iki ayrı boyutta ele alınması önemli olacaktır.

Birincisi; iletişim olgusu açısından bağımsız hareket ve insan ilişkileri deneyimleridir. Araştırma süresince görme engelli bireylerin bağımsız hareketlerinde özellikle rehber gören insan rolünün üstlenildiği durumlarda dilin kullanımının son derece önemli olduğu görülmüştür. Bir görme engelli birey ile yaşanan birliktelik esnasında onun bağımsız hareketlerini gerçekleştirebilmesi açısından dil ile gerçekleştirilen yönlendirmeler son derece önemlidir. Anlık gelişen belirsiz durumlarda birey kendisini belirli risklere karşı (örneğin; herhangi bir nesneye takılma ya da çarpma vb.) koruma pozisyonuna çekebiliyor olsa dahi özellikle yanlış yönlendirmelerin böyle bir tedbir durumu için yoksunluk oluşturabileceği düşünüldüğünde çok ciddi riskler söz konusu olabilmektedir. Günlük hayatımızda, iletişim bağımsız hareket için olduğu kadar aynı zamanda insan ilişkileri açısından da önemli bir faktördür.

İkincisi ise; görme engelliler açısından şeylere dair özlerin dil ile zihinlerinde nasıl canlandığıdır. Olgular ya da nesnel görülmediklerinde bir anlatıma ihtiyaç duyulur. Bu tanımlamada; dil doğru bir anlatım ortaya koyabiliyorsa zihinde gerçekleştirilecek imgeleme de o denli doğru olacaktır. Yanlış ya da hatalı anlatımlar tıpkı bağımsız harekette olduğu gibi zihinlerde yanlış ya da hatalı çıktılarının üretilmesine yol açacaktır. Görme engellilerin göremedikleri olay ya da nesnelere ilişkin zihinsel süreçleri ve bununla birlikte bağımsız hareketin gerçekleşmesi ve insan ilişkilerinin sağlıklı bir biçimde sürdürülmesi açısından neyi nasıl anlattığımız son derece önemlidir. Hatta anlatmaktan öte “anlatılma” yeterliliklerimizin altını çizmek gerekecektir. Bu araştırmaya ilişkin bulgular ve gözlemlerimiz de bu düşünceleri destekler niteliktedir.

7. “Öteki”

Öteki olanın ya da “öteki” olarak atfedilen için içerdiği anlam bakımından en temelde “ben” ve “biz” kavrayışı bünyesinde “biz” anlamının içerisinde yer bulmayan/bulamayan bir algıyla ilişkilendirilmektedir. Öteki demek, esasen bize ait olmayan, bizden olmayandır. Daha doğru bir ifadeyle, bireyin sosyal gerçekliğe dair düşünümüllüğü içerisinde yeri olmayandır (Tunç, 2019, 29). Bizden olmayan ya da bizden olarak görmediğimiz “öteki”, aslında ona dair bilginin sınırlı olduğu hatta korkular beslediğimizdir. Kavramı incelerken, esasen her birimizin bir diğerini öteki olarak tanımladığını görürüz. Öteki kavramının tüm toplumlarda görünür olduğu, bununla birlikte ötekinin kabulü açısından bir meşruluk anlamının da aynı zamanda reddedişle eşleşmekte olduğu bilinmektedir (Giritli İnceoğlu, 2017, 139). Bireyin kendisi dışında kalanın öteki algısıyla anlamlandırılıyor oluşu kimliğin inşa süreci açısından da etkili bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Tarih ve mekân ile bir temas içerisinde olan kimlikler yapı bakımından esneklik gösterdikleri kadar aynı zamanda akışkan bir özelliğe de sahiptirler. İnşa süreci açısından kimliğe ilişkin aidiyetlerin, ötekilere karşın biz ayrışmasına imkân sağladığı ve böylelikle olumlu anlamlandırmalarla beraber olumsuz anlamlandırmaları da içerisinde barındırabileceğini ifade etmek gerekecektir.(Gezgin, 2016, 40-41).

Kimlikle birlikte, ötekinin üretilmesi bakımından etkin bir rolü bulunan aidiyetlerin bireyle ilişkisindeki mesafenin yakınlığı kadar kültürel gerçekliklerle birlikte toplumsal yönünün de olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Burada, söz konusu bir ikircikliğin görünür oluşuyla ilgili olarak Batı

modernizmine ilişkin görüşlerin etkili olduğundan söz edilebilir (Gezgin, 2016, 41-42). Kimliklerin anlatımları ötekinin bakışı üzerinden üretilmektedir. Bir düşünce olarak imgesel bir perspektif üzerinden ötekine bakmak, etkileşimin nasıl gerçekleştiği açısından önemlidir. İmgeler, inanış biçimlerimiz ve sahip olduğumuz kültürel değerlerin, iyi-kötü duygularımızın, kanaatlerimizin ve psikolojik anlamda bilinçaltımızda yaşattığımız düşüncelerin ötekini oluşturan bir kavrayış ve betimleme biçimi olarak tezahür etmektedir (Ulağlı, 2018, 29). İmgelerin zihinlerimizde yer alan birikimlerimizden kaynaklı istememe ve dışlama duygusu oluşturduğu söylenebilir.

Bu bağlamda; saha araştırmamızdan yola çıkarak, görme engelli bireyler açısından onların öteki olarak atfedilen ve toplum içerisinde ötekileştirmeye maruz bırakıldıklarından söz etmek mümkündür. Burada üzerinde durulması gereken en önemli bulgu, öteki atfının görme engelli oluşlarının sakatlık ya da eksiklik gibi olumsuz anlamların yüklendiği etiketlemeler üzerinden üretilmesiyle açığa çıkmasıdır. Bu durum tüm mekânlarda geçerli olmamakla birlikte bu türden ötekileştirme düşüncelerinin günlük yaşam pratikleri içinden inşa edildiği yerlerin olduğunu söylemek mümkündür. “Öteki”leştirmenin çarpıcı ve düşündürücü bir eşleşmesinin, çalışma yaşamında gerçekleşiyor olduğu ifade edilebilir. Böyle bir eşleşmenin kaba ve aşağılayıcı ya da hakaret düzeyinde olmasa da, kendilerinin “eksik” olarak “toplumun farklı bir kesimini oluşturuyorlar” türünden duygulanımların hissettiriliyor olduğu görüşmeciler tarafından belirtilmiştir.

8. Mahremiyetin Aşılması

Bireyin özel yaşamına ilişkin olmak üzere sahip olduğu mahremiyet haklarından birisi de mahremiyet alanlarında yer bulan beden mahremiyetidir. Bu bağlamda; bireyin tasarruf haklarını elinde tutmakta olduğu bedenin, başkalarının temasa özne olması, fiziksel müdahaleler ve farklı duyu organları üzerinden bir denetim odağı hâline gelmeksizin var oluşunu sürdürebilmesi ve bu anlamda hareketlerini bağımsız olarak gerçekleştirebiliyor olması bedensel mahremiyet olarak nitelendirilmektedir (Belsey, 2011; Chadwick, 2011, 109-110). Kelime olarak mahremin, gizli tutulanı, aile yaşamı ve kadınların yaşam alanlarını -beden unsuru burada yer alabilmektedir- başkaları olarak nitelendirilen bireylerin bakışlarından sakındırılan bir duruma işaret ettiği söylenebilir (Göle, 1991, 20). Bu bağlamda beden; Müslüman toplumlarda, genel olarak kamusal ahlak ile birlikte bireye özgü gizlilik ve cinsellik konularının tartışılması açısından önemli bir anlam kazanmaktadır (Diker, 2015, 98).

Türkiye’de, toplumsal ahlak normlarının düzenlenmesi ve kabul görmesindeki önemli bir unsur namus kavramıdır. Namus kavramı, bireyin sosyalizasyon süreçlerini ve kendisine has tutum ve davranışlarını düzenlemesinde önemli rolü bulunan bir kavram olmakla birlikte, söz konusu taşınmazlar ve mülkiyet hakları olduğunda sürekli bir değişim ve dönüşüm hâli sergileyen bu haklar da, bir noktada kadın bedenine işarette bulunur (Kalav, 2012, 155). Mahremiyet alanları açısından kadın bedeninin mahrem bir alanda yer alıyor oluşu (Şimşek, 2011, 124), cinsel anlamda bir değerlendirmeyle ilişkilendirilen namus kavramının Türkiye’de önemli bir yargı unsuru olduğunu vurgulamaktadır (Karataş, 2009, 1670). Mahremiyet veya namus söz konusu olduğunda, dokunulmazlıklar tüm zamanlarda toplumsal bir düzen ile eşleştirilmeye tabi tutulmaktadır (Kula Demir&Yiğit, 2013, 468). Dolayısıyla, bu görüşlerle birlikte beden mahremiyetinin mahremlik ya da namus anlamlarıyla ilişkilendirilmesinden söz etmek mümkündür (Diker, 2015, 98).

Mahremiyet konusundaki görüşler ile saha araştırması süresince tespit edilen bulgular eşleştirildiğinde bedenin bir mahremiyet alanı içerisinde yer aldığını söylemek mümkündür. Araştırmaya katılan kadın katılımcıların genel yaklaşımlarının bedenin mahremiyet alanında yer alan bir olgu olduğu çizdikleri sınırlar ile görünür hâle geçmektedir. Bu bağlamda; sınırları çizilmiş mahrem bir alana bir başkasının ayak basması onların değerlendirmesiyle bir sınır aşımı olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla, beden olgusu üzerinden gerçekleşen sınır ihlalleri rahatsızlık duygusunu açığa çıkarmaktadır. Böyle bir duygunun açığa çıkmasındaki en önemli etken davranışlarından birisi bireyin herhangi bir yardım talebi olmaksızın bir başkasının o bireyi bilgilendirmeksizin ya da herhangi bir dayanak (örneğin, bağımsız harekette takılma ya da düşme vb. risklerin olabileceği ihtimali) göstermeksizin gerçekleşen temas olduğu ifade edilebilir.

Burada, bedene temas sadece mahrem alana dair sınırların aşılmasıyla kalmayıp birey açısından durumun farklı algılarla ilişkilendiriliyor olmasını da olanaklı kılmaktadır. Bu bağlamda; bu tür bir algının oluşmasında cinsellik güdüsü temelli somut bir ispatın varlığından söz edilemiyor olsa da hiçbir şekilde izah edilemeyecek sarılma ya da tutma/dokunma türündeki davranışların şüpheli yaklaşımlarla bireyde psikolojik açıdan tedirgin/taciz edici bir ruh halinin oluşmasını sağladığı yönündeki vurguya yer vermek

son derece önemlidir. Bu bağlamda; kadın bedeni özelinde, genel olarak bedene dair bir temas söz konusu olduğunda bunun görme engelli bireyler için bir ön bilgilendirme, diğer bir ifadeyle bireyin izni olmaksızın gerçekleşiyor oluşu hissedilen rahatsızlık duygusunu açığa çıkarmaktadır.

SONUÇ

Görme engelli bireyler için onlara atfedilen “sakatlık, körlük” vb. etiketlemeler engellilik hâlinin dışında basite indirgemeci bir yaklaşım ve damgalamaya yönelik anlamlar barındırmaktadır. Kent düşüncesi ve kentte yaşama yönelik olmak üzere her iki kavramın kuşatmakta olduğu tüm unsurlar için herhangi bir engellilik hâli bulunmayan bireylerle birlikte özelde görme engelli bireylerin oluşturdukları imgelemelerin ortak kolektif anlamlar içerdiğinden söz etmek mümkündür.

Kent mimarisi ve planlaması bakımından önemli bir durumun cadde, sokak, alt ve üst geçitler, kaldırımlar vb. kent unsurlarının bağımsız hareket açısından engelsiz hâle getirilmeleri can ve mal kaybına yönelik zararların yaşanmaması bakımından gereklilikten öte anlamlar taşımaktadır. Kent içi toplu taşıma unsurları açısından yapılacak bir değerlendirmede ise; hem ulaşım araçlarının hem de ulaşım araçlarına durak vazifesi gören yapıların görme engelli bireyler açısından kullanımına uygunluklarının yetersiz oldukları çok açıktır. Günümüz teknolojilerinin yolcu bilgilendirme ve yönlendirme sistemleri açısından yenilikler ve iyileştirmeler ortaya koyduğu biliniyor olsa da, arızalı ve müdahale edilmemiş sistemler ve bu sistemlerin denetim mekanizmalarını elinde tutan kontrollerin bir “insan” figürü olduğu hatırlanarak, görme engellilerin “görüşünü kısıtlayacak” sınırlamaların zaman zaman tezahür ettiği araştırma bulgularına yansımıştır.

İstanbul, görme engelli bireyler açısından tarihi ve kültürel değerlerinin dışında ekonomik anlamda sunduğu türlü imkânlarla da önemli bir mekân olarak görülmektedir. Aynı zamanda, kentin özgürlükler ve bağımsız hareket açısından sahip olduğu alternatifler görme engelli bireylerin yaşam doyumu elde etmeleri açısından önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İstanbul, sosyoekonomik ve sosyokültürel açıdan sürdürülebilir bir yaşam için zorlayıcı bir mekân gibi görünüyorsa da görme engelli bireyler tarafından bugün hâlen daha bir cazibe merkezi olarak betimlenmektedir. Bu bağlamda; Jane Jacobs’un kente ilişkin düşüncelerini betimlerken ortaya koyduğu bir düşünce olarak, kentin görme engelli bireyler açısından da bir “verimli topraklar” (Jacobs, 2011, 34) betimlemesine özne olabileceğini vurgulamak son derece önemlidir.

Söz konusu “İstanbul’da yaşam” olduğunda elbette kente dair üzerinde durulacak bir diğer konu da kentin güvenliğidir. Araştırma sonuçları, kent yaşamında İstanbul’a ilişkin olarak semt ya da mahalle bazında kesin çizgilerle belirlenmiş yüksek güvenlikli alanlar olmadığını ortaya koymakla birlikte, görme engelli bireyler ana arterlerin ve kalabalık ilçe, semt ya da mahallelerin bağımsız hareket açısından güven duygusunu hissettirdiğini belirtmektedirler. Burada önemli bir durum tespiti araştırmaya katılan kadın katılımcıların ifadelerinde yer bulmaktadır. Günün her saati yaşayan ve yaşanan bir kent olan İstanbul için kadın bireylerin beklentileri ışıktandırmaların yetersiz olduğu alanlardaki eksikliklerin giderilmesiyle ilişkilidir. Bu durum özellikle akşam saatleri ve gecenin ilerleyen vakitlerinde bağımsız hareketin bir güven duygusu içerisinde gerçekleşmesinin zorlaştığını göstermektedir.

Görme engelli bireylerin toplumsal olarak bir “eksiklik” atfıyla oluşturulan etiketlemelere maruz bırakılmaları onları toplumun “ötekisi” hâline dönüştürmesinin yanı sıra sahip oldukları yetenek, beceri ve ilgilerin değerlendirilebileceği düşüncesini temelden zedeleyerek sarsmaktadır. Bu türden düşünceler aynı zamanda onların kişilik ve karakterlerinde oluşabilecek aşınma risklerini de beraberinde getirmektedir. Görme engelli bireyler için önemli bir diğer unsur da görme yetisinin zihinsel imgelemelerde doğru betimlemeler oluşturması bakımından dil faktörünün kullanımına yönelik pratiklerde kendini göstermektedir. Bu bağlamda, bir önemli durum da şudur ki; bir bireyin bir başka bireye herhangi bir nesne ya da olgu üzerine bulunduğu dilsel betimlemelerindeki anlatım -bir diğer ifadeyle “izah” edebilme yeterliliği- becerisinin ne denli önemli bir faktör olarak karşımızda durduğunu ifade etmek gerekecektir.

Saha araştırmaları süresince tespit edilen önemli bir bulgunun da kadın katılımcılar açısından mahremiyet kavramına ilişkin beden mahremiyeti olgusuna yönelik maruz kalınan davranışlarla ilişkili olduğu görülmektedir. Görme engelli kadın bireyler herhangi bir izin, bilgilendirme ya da kabul edilebilir bir dayanak söz konusu olmaksızın “yardım amacıyla” gerçekleştirildiği ifade edilen bedenlerine yönelik temas hâlinde son derece rahatsızlık duymaktadırlar. Burada bu tür davranışların tamamen bir cinsel istismara yönelik açık bir eylemle örneklendirilmesine ilişkin herhangi bir olaydan söz edilemiyor olsa da izinsiz olarak gerçekleşen temasın tutma/sarma vb. eylemlerle ortaya konuluyor oluşu bireylerde psikolojik açıdan bir “taciz/istismar” düşüncesinin oluşmasını sağlayarak ruhsal açıdan huzursuzluk hallerinin yaşanmasına yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alver, Köksal (Ed.), (2017). *Kent Sosyolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Baltacı, Ali (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (7), 231-274.
- Belsey, Andrew & Chadwick, Ruth (2011). *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*. (N. Türkoğlu, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Blumenfeld, Hans (1996). *Cogito-Kent ve Kültürü*. (H. Menemencioglu, Çev.), (8): 163-168. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çeliktaş Ekti, Meltem (2010). Gözle Değil Dil'le Görmek Üzerine. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 16 (64): 141-161.
- Crage, Carol D. (2011). *Binalar Nasıl Okunur?*. (P. Derviş, Çev.), İstanbul: YEM Yayınları.
- Diker, Ersin (2015). Gazete Reklamlarında Kadın ve Mahremiyet Anlayışı. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 3 (1): 95-110. doi: 10.19145/guifd.86382
- Featherstone, Mike (1996). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. (M. Çevik, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gezgin, Elif (2016). *Damgalanan Mekânda Yaşam: Bir Kentin Ötekisi Olmak*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Giritli İnceoğlu, Yasemin (2017). *Medya Nefret ve Ötekileştirme (Söyleşiler)*. (1. b.), İstanbul: Köprü Kitap.
- Göle, Nilüfer (1991). *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları
- Günay, Doğan & Parsa, Alev F. (2012). *Görsel Göstergebilim*. İstanbul: Es Yayınları.
- Harvey, David (2012). *Paris, Modernitenin Başkenti*. (B. Kılınçer, Çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Infante, Guillermo C. (2004). *Şehirler Kitabı*. (Z. Önal, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Jacobs, Jane (2011). *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*. (B. Doğan, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları
- Kalav, Ayşe (2012). Namus ve Toplumsal Cinsiyet. *Mediterranean Journal of Humanities*, II/2, 2012, 151-163.
- Karataş, Evren (2009). Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Edebiyatımızda Kadın Sesleri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/8 Fall 2009, 1652-1673.
- Kula Demir, Nesrin & Yiğit, Zehra (2013). Reklam Fotoğraflarında Kadın Bedeninin Değişimi. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 8/6 Spring 2013, 459-472.
- Lock, John (1689). *An Essay Concerning Human Understanding*. Source: *An Essay Concerning Human Understanding*. 38th Edition from William Tegg, London; scanned in three separate excerpts from early in the work.
- Mumford, Lewis (2007). *Tarih Boyunca Kent*. (G. Koca & T. Tosun, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mumford, Lewis (2007). *The Culture of Cities*. New York: Harcourt Brace & Company.
- Lynch, Kevin (2010). *Kent İmgesi*. (İ. Başaran, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Ulağlı, Serhat (2018). *Öteki'nin Bilimine Giriş İmgebilim*. (1. b.), İstanbul: Motto Yayınları.
- Paquot, Thierry (2011). *Şehrsel Bedenler*. (Z. Bengü, Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Rossi, Aldo (2006). *Şehrin Mimarisi*. (N. Gürbilek, Çev.), İstanbul: Kanat Kitap.
- Ryle, Gilbert (2011). *Zihin Kavramı*. (S. Çelik, Çev.), İstanbul: Doruk Yayınları.
- Sam, Rıza & Sam, Neslihan (2012). *Bir Kente Bakmak, Bir Kenti Görmek, Sosyo-Kültürel Farklılıklar ve Alaşım Mekânları iç.*, (Ed.) Neslihan Sam-Rıza Sam, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Stevenson, Deborah (2003). *Cities and Urban Cultures*. Philadelphia: Open Univ. Press.
- Şimşek, Hatice G. (2011). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Kadın Üreme Sağlığına Etkisi: Türkiye Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25 (2): 19-126.
- Tunç, Zeynep Elif (2019). *Öteki ve Ötekileştirme Bağlamında Köylülük ve Kentlilik*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Weber, Marx (2010). *Şehir*. (M. Ceylan, Çev.), İstanbul: Yarı Yayınları.